

Kismonográfia

Somogy vármegye könyvtárának százhusz esztendejéről

A Somogyi Könyvtártörténeti Füzetek című sorozat ötödik köteteként jelent meg Sipos Csaba *Somogy vármegye könyvtárának története (a kezdetektől 1945-ig)* című, klasszikus fölfogásban született, hagyományosan faktográf szemléletű és irányú kismonográfiája. A dolgozat része volt a szerző 1980-ban írott disszertációjának, mostani kiadását – önértéke mellett – az indokolja, hogy jövőre lesz száznyolcvan éve, hogy gróf Festetics László megalapította a somogyi megyeszékhely könyvtárát. Ez az 1825-ös dátum nyomban konkretizálja, mit kell érteni a kötet címében szereplő „kezdetek” fogalmán. A dél-dunántúli földbirtokos ezer ezüst forintos adománya tette lehetővé a vármegyei könyvtár megalapítását. Vagyis a reformkorra jellemző kulturális fölpezsdülésben, a magyar szellemi élet kibontakozásának első lendületében született meg az akkor negyedfélezer lakosú Kaposvár nyilvános könyvtára, amely kezdetül fogva együtt élt, működött a megyeháza épületében a levéltárral. Sipos Csaba a „hőskorszak” fölidézése közben képet ad a reformkorszak somogyi megyeszékhelyének demográfiai viszonyairól, a város kulturális életéről is, miközben természetesen – a föllelhető források alapján – a könyvtár korabeli állapotát, működésének jellemzőit rekonstruálja. Idézi a hajdani statisztikákat, amelyek számos érdekes adattal, adalékkal szolgálnak a XIX. század első fele magyar művelődéstörténetének összképéhez. Például a könyvállomány 1838. évi lajstromából kitűnik, hogy a német nyelvű kiadványok aránya sokszorosan meghaladta a magyarokét: a szépirodalom esetében mintegy háromszorosa, a szakmunkák esetében pedig nyolcszorosa a német könyveké a magyarokénak. Nemkülönben érdekes adat, hogy a megyei könyvtár első korszakában a legszorgalmasabb olvasók között Berzsényi Dánielt tartották számon, aki 1832 és 1836 között 134 kötetet kölcsönzött Nikláról. Sipos Csaba a ma hozzáférhető könyvtári adatok számba vétele mellett szól az egykori könyvtárosokról, méltatva például Somssich Pál főfelügyelő maradandó érdemeit; említi a korabeli könyvtár munkáját befolyásoló tényezők sokaságát, mint például a rossz közlekedési viszonyokat, a magas mértékű analfabetizmust, szól a korszak nem nyilvános – családi, egyházi – könyvtáiról, sőt az akkori olvasási szokásokról is.

A szerző négy korszakra tagolja Somogy vármegye könyvtárának történetét. Az első az 1825. évi alapítástól a szabadságharc végéig, a második periódus a szabadságharc leverésétől a kiegyezésig tart, a harmadik a dualizmus kora, a negyedik a Horthy-korszak. Vagyis hazánk múltjának nagy korfordulói tagolják a könyvtártörténetet, ami egyáltalán nem látszik erőltetettnek, hiszen a korszakhatárok a művelődés kontextusát alkotó társadalom- és politikatörténet jellegzetességeit is megszabták, mondjuk, a polgárosodás tekintetében vagy a művelődéspolitikai alakulásában. De persze a nagytörténelmi keretben mindig, minden feje-

zetben a könyvtár közelképe rajzolódik ki az olvasó előtt. Ha ezt szemügyre vesszük, egészen meglepő analógiákra bukkanhatunk. Jellemző és akár szimbolikusan is nevezhető, hogy a szabadságharc leverését követő önkényuralom leg-sötétebb évében, 1850-ben – Angster Ferenc könyvtári felvigyázó halála miatt – a könyvtár bezárt, lepecsételt kulcsait a levéltárban helyezték el. Ezután évekig elenyésző számú kötetet kölcsönöztek, mintha az egész országra rátelepedő gyász és apátia az olvasási kedv lankadásában is megmutatkozott volna. A dualizmus korszaka föllendülést jelentett a megyeszékhely életében is; 1873-ban lett Kaposvár rendezett tanácsú város, ebben az időben épült meg a Dombóvár–Kaposvár–Fiume vasútvonal, virágzott az ipar, a kereskedelem, fölépült az új városháza, teljessé vált a tankötelezettség, országszerte megnőtt a nyomtatott kiadványok száma és forgalma. Ebben az időszakban (1866 és 1913 között) egyesítették a vármegye és a gimnázium könyvgyűjteményét, és így az állomány 1890-re csaknem hétezer kötetre gyarapodott. A két világháború közötti korszak első felében, Trianon után lelassult az első világháború előtt oly dinamikus fejlődés, miközben Kaposvár immár büszkén iskolavárosnak tartotta magát, és kultúrpalota építését tervezte, noha pénz híján nem valósulhatott meg az imponáló elképzelés. Ugyanakkor a könyvtár szakmai fejlődését olyan adatok jelzik, mint például az ETO szerinti földolgozás bevezetése, a csaknem három ezer kötetnyi gyarapodás, új bútorok beszerzése, sőt a könyveknek ex libris-sel való ellátása.

Sipos Csaba tehát négy történelmi korszak – a reformkor, az önkényuralom kora, a dualizmus és a két világháború közötti időszak – vármegyei könyvtárának történetét alkotta meg, és pedig oly módon, hogy valamennyi korszak-fejezet élén röviden összefoglalja az adott periódus legfőbb köz- és művelődéstörténeti sajátosságait, ezután részletezi a könyvtárról tudható adatokat és tényeket, miközben kitér a társintézményekre (a gimnáziumra, a múzeumra, a levéltárra, más könyvtárakra) vonatkozó ismeretekre, szól a kaposvári könyvtártörténet kimagasló személységeiről, idézi a kölcsönzési és helyben olvasási statisztikákat, a gyarapodás jegyzékeit, felsorolja a legtöbbször forgatott kiadványokat, bemutatja a kibontakozó helytörténeti kutatómunka eredményeit egészen odáig, hogy megemlíti, miszerint a könyvtár ex librisét Z. Soós István kaposvári festőművész tervezte. (Ez az alkotás látható a kismonográfia színes borítóján.)

A szerző a végső mérleg és az általánosítható tapasztalatok megvonásakor arra a következtetésre jut, hogy a XIX–XX. századi magyar történelem dinamikusabb és passzívabb korszakai jól nyomon követhetők Somogy vármegye könyvtárának történetében is. A reformkor föllendülésekor alapított bibliotéka múltjának Sipos Csaba által földolgozott százhusz esztendejében hullámhegyek és hullámvölgyek váltogatták egymást. Nagyszerű könyvtárosok előrevívő munkássága és passzívabb időszakok kivárása egyaránt sajátja ennek a kornak és művelődésének.

A szakirodalmi hivatkozásokkal, forrásjegyzetekkel és néhány illusztrációval kiegészített kismonográfia jó szívvel ajánlható és ajánlandó mindazoknak, akik könyvtártörténettel foglalkoznak, akik a művelődéstörténet, az intézménytörténet iránt érdeklődnek – akár követhető minta gyanánt is. (MLM)

Sipos Csaba: Somogy vármegye könyvtárának története (a kezdetektől 1945-ig). Kaposvár, 2003. Megyei és Városi Könyvtár, 72 p. (Somogyi Könyvtártörténeti Füzetek)

Gyakorlatias Kalauz

Nem túlzás, ha azt állítjuk, hogy hiánypótló segédkönyvet vehetnek kézbe az olvasók Borsa Gedeon *Kalauzával*. Hasonló, a régi nyomtatványok jellegzetességeiről és leírásuk módjáról szóló kézikönyv eddig Magyarországon nem jelent meg, de a külföldi régikönyv-specialisták sem igen osztották meg tudásukat a szakmabeliek szélesebb köreivel. Borsa Gedeonnak a régi nyomtatványokkal kapcsolatos több évtizedes munkája során szerzett tapasztalatai szolgáltak alapul és indítékul ennek az írásnak az elkészítéséhez. Amint az Előszóban írja, a gyakorlati munkafogásokat ezen a szakterületen csak nagyon ritkán szokták papírra vetni. Ennek az a következménye, hogy a kezdő kutató rendszerint tanácstalan. Jó esetben olyanhoz fordulhat, aki rendelkezik már bizonyos tapasztalatokkal ezen a téren. Ilyen „szó hagyomány”, továbbá a gyakorlati munka során tett felismerések útján gyarapodhatnak az erre a speciális szakterületre vonatkozó ismeretek. Azonban a már „haladóknak” mondhatók előtt is mindig újabb és újabb problémák merülnek fel, amelyekre vagy addigi ismeretek, vagy analógiák alapján kereshetik a megoldást, mert a szakirodalomra csak igen korlátozott mértékben tudnak támaszkodni. A szakirodalom – ha foglalkozott egyáltalán ezekkel a kérdésekkel – mindenekelőtt a legkorábbi, tehát az ősnymtatványok jellegzetességeit tárgyalta, sokkal kevésbé kimunkált az írásban rögzített tapasztalat a következő, XVI. században készült kiadványokról.

E mostani összefoglalásnak bizonyos mértékig előzménye a Pintér Márta által 1974-ben összeállított és a Könyvtári Intézet elődjének, a Könyvtártudományi és Módszertani Központnak a kiadásában megjelenő *Régi könyvek és kéziratok* című tanulmánygyűjtemény. Az abban szereplő tanulmányok ugyan a régi könyvek témakörének szinte minden területét érintik, de a mostani összefoglalás gyakorlati használhatóságát nem érik el. Borsa Gedeon mostani összeállításában három szempontot tartott alapvetően fontosnak. Először, hogy megadja a témakörök nyomdászattörténeti háttérének magyarázatát, hogy ezáltal érthetővé váljanak a ma már sokszor elfelejtett fogalmak. Másodsor, hogy útmutatást adjon a régi nyomtatványokkal kapcsolatos jelenségek felismeréséhez a gyakorlatban. Harmadszor, hogy közölje a szempontokat ahhoz, hogy a fentiek alapján nyert adatokat leírjuk, ezáltal tanácsot ad a katalógusok és bibliográfiák célszerű használatához és az e téren leghelyesebbnek tűnő álláspont kialakításához.

Amint az Előszóban olvashatjuk, a most megjelent kötet mindenekelőtt azoknak kíván gyakorlati segítséget nyújtani, akik rendszeresen foglalkoznak a régi, 1801 előtt megjelent nyomtatványokkal, mint a könyvtárosok, antikváriusok, könyvgyűjtők. Itt hangsúlyoznunk kell a *gyakorlati* segítséget. Olyan területről van szó ugyanis, amelyről elméleti ismerete szinte minden szakmabelinek van, hiszen minden könyvtáros tudja, hogy pl. a régi könyvek leírásánál mások a követelmények, mint a modern könyveknél, vagy tudja, hogy más a kézműipari módon előállított papír, mint a gyári papír. De vajon hogyan tükröződjék ez a leírásokban?

Miután három és fél évszázad nyomdatermékeinek sajátosságairól van szó, tehát mondanivalóját történeti perspektívába helyezte a szerző. Ennek érdekében némi betekintést kellett nyújtani olykor a kéziratosság korába is, máskor pedig a XIX–XX. század technikájába.

A szerző a tárgyalás téma megvilágítására természetesen előnyben részesítette a magyarországi példákat. Az egészet tekintve azonban a fejlődés menetét az európai nyomda- és könyvtörténet keretében lehetett megfelelően ismertetni. Minthogy ez a *Kalauz* gyakorlati célú segédlet kíván lenni, ezért forrásaira hivatkozó jegyzetapparátus nem készült hozzá. Témája a régi nyomtatványok fizikai állapotával kapcsolatos ismeretek összefoglalására korlátozódik, tehát nem feladata hogy a régi nyomtatványokat regisztráló bibliográfiák, katalógusok készítéséhez adjon útmutatást.

A kötet négy területet ölel fel, és ennek megfelelően négy részre oszlik. Az *első rész* az egyértelműnek tűnő, de mégsem egységesen használt „nyomtatvány” szó és a „rég” szó használatát definiálja, vagyis azt, mi is a „rég” nyomtatvány? Majd részletesebben elemzi az ősnymtatványok és a XVI. századi könyvek fogalmát, jellemzőit.

A *második rész* a korai nyomtatványok anyagával foglalkozik: ezen belül a pergamennel és a textillel csak érintőlegesen, a kézműipari papírral részletesebben. Az utóbbival kapcsolatban a papírmalmok termékeit, a papírméretet és a vízjeleket mint a korai nyomtatványok helyhez és időhöz kötésének egyik eszközét mutatja be. Az elmondottakat magyarországi példák illusztrálják.

A *harmadik rész*, amely a régi nyomtatványok méretéről szól, az ívek hajtogatási gyakorlatát tekinti át. Bemutatja a különböző korszakokban előszeretettel használt könyvformátumokat, változatos és szemléletes példákkal együtt, és azt is, hogy az egyes kiadványtípusok tartalma és funkciója hogyan határozta meg a maga korában a nyomtatvány formátumát. De a régi könyvek formátumát ugyanakkor nyelvi és földrajzi tényezők is befolyásolták. Itt található az az ismeretek is, amelyek a formátum meghatározásával és azok bibliográfiai leírásban való jelölésével függnek össze.

A *negyedik rész* azt mutatja be, hogy az ívből hogyan áll össze a papír hajtogatásával a füzet, amely az elkészült könyv alkotóeleme. Megtudni, hogy a különböző korokban ezeknek a könyvön belüli sorrendjét hogyan jelölték. Itt található a gyakorlati ismeretek a füzetjelzésről, a füzetszámozásról, lapszámozásról, órszóról; itt mutatja be a szerző a régi nyomtatványok leírásánál javasolt, legpontosabb és legszakzszerűbb jelölési formákat, amelyek egy-egy régi nyomtatvány terjedelmét, és az azt alkotó füzetek sorrendjét a lehető legpontosabban kifejezik. Az ívfüzetek egymásutánjának rögzítése szakszóval a kolláció: ennek és a lapszámozásnak rögzítése egyenlőségjellel elválasztva matematikai képlethez hasonló sort alkot.

A *Függelékben* a különböző nyelvű nyomtatványokban a levél- és lapszámozáshoz alkalmazott numerikus jelekről kaphatunk gyakorlati útmutatást (arról van szó ugyanis, hogy pl. a cirill betűknek számértéke is van, tehát régi cirill betűs nyomtatványokban a cirill abc betűit használták lapszámozásra is.) E jelek „megfejtéséhez” is ez a *Kalauz* ad először jól áttekinthető kulcsot. A héber, görög, kínai, grúz, örmény, glagolita, ógyházi cirillika és még számos más, egzotikus betű számértékét is itt találjuk meg először összegyűjtve. (Külön öröm, hogy az

említett jelek számítógépes előállítását, felkutatását ilyen gondosan és kiválóan oldotta meg Korpás István.)

Az eddig elmondottakon túl további érdeme a *Kalauznak* a régi könyvekkel kapcsolatban használatos szakkifejezések összegyűjtése, három-négy nyelven való bemutatása: tehát az angol, francia és német szóhasználat ismertetése, esetenként a latinnal való azonosítása. Ezek egybegyűjtéséhez a könyvtörténet hatnyelvű Elsevier-szótára volt a szerző segítségére.

A kötet első három része az elmúlt esztendőkből nyomtatásban már napvilágot látott: először két, a Borda Antikvárium által kibocsájtott bibliofil kiadvány formájában. A negyedik rész azonban most jelenik meg először. Így együtt teljes a *Kalauz a régi nyomtatványokhoz*. A Könyvtári Intézet nagy szolgálatot tett az egész hazai régikönyves szakmának, hiszen széles körben lesz elérhető a szerző eddig csak „szóhagyomány” útján terjedő hatalmas ismeretanyagának egy jelentős szelete.

BORSA Gedeon: *Kalauz a régi nyomtatványokhoz*. A régi nyomtatványok fogalma, anyaga, mérete és terjedelme. Bp. 2003, Könyvtári Intézet. 127 p. (Továbbképzés felsőfokon)

V. Ecsedy Judit

INFORMÁCIÓ – ABLAK A VILÁGRA

Szakmai konferencia Balassagyarmaton
2004. március 19–20.

Helyszín: Madách Imre Városi Könyvtár
2660 Balassagyarmat, Rákóczi u. 50.

Jelentkezés: Telefon: 06 (35)300-290
Piatrik Valéria 06 (35) 300-622
Kosik Szilvia 06 (35) 300-622
E-mail: vali@vkbalassa.hu
szilvi@vkbalassa.hu

PROGRAM:

2004. március 19.

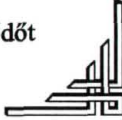
- 10.00–11.00** A könyvtárak és az információ a tegnapi, a ma és a holnap gazdaságában (Pappné Farkas Klára, Európa Tanács Információs és Dokumentációs Központ)
- 11.00–12.00** Rendszerváltás a hazai könyvtárakban – divathullám vagy kényszer (Lengyel Mónika, MTA SZTAKI)
- 12.00–13.15** Ebéd
- 13.15–14.15** Közkönyvtár, információs jártasság és a helyi közélet: esettanulmány norvég–magyar összehasonlításban (Nagy Attila, olvasáskutató)
- 14.15–15.15** Az információtól a tudásmenedzsment felé mutató könyvtári lehetőségek (Mikulás Gábor)
- 15.30–16.30** Beszélgetés az elhangzottak kapcsán
- 17.00–** Ismerkedési est, baráti találkozó, közös vacsora (szállást mindenkinek biztosítunk Balassagyarmaton, a Madách Imre Kollégiumban)

2004. március 20.

8.00–15.00 Kirándulás (Horpács, Csesztve, Szklabonya)

A kétnapos konferencián való részvétel ingyenes! Minden érdeklődőt szeretettel várunk! Jelentkezési határidő: 2004. március 5.

3K
3K
3K
3K
3K
3K
3K
3K
3K
3K